

CONSIDERAȚII PRIVIND TERMINOLOGIA ACTUALĂ A ȘTIINȚELOR EDUCAȚIEI

INGA DRUȚĂ

*Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei
Chișinău*

„Limbajul pedagogic suferă de lipsuri endemice, care îl împiedică să-și realizeze pe deplin funcțiile de cunoaștere, de comunicare, precum și funcțiile practice-operationale. Cel care deschide o lucrare de pedagogie poate întâmpina dificultăți neașteptate. Îl derutează ambiguitatea unor termeni, invențiile verbale fără conținut ideatic, exprimările confuze, stufoase, redundante peste măsură. Concepte bine cunoscute nu mai pot fi recunoscute, fiindcă și-au schimbat denumirea...”, afirmă cu amărăciune Mircea Ștefan, autorul unui *Lexicon pedagogic* (București, 2006), în prefața lucrării.

Mai mulți pedagogi importanți ai contemporaneității au deplâns situația terminologiei științelor educației. Este o „junglă terminologică” (W.J. Porham). „O mare confuzie domnește în domeniul științelor educației”, constată G. Mialaret, iar G. Kneller, în cartea sa *Logica și limbajul educației*, semnală că „diferiți pedagogi utilizează adesea același concept, aplicându-l unor lucruri deosebite” (apud *Lex. ped.* 2006, p. 2). Un limbaj riguros în pedagogie este extrem de important, întrucât carențele terminologiei pedagogice constituie o piedică în însușirea științelor educației și în practicarea activității educative. Pe lângă un patrimoniu de bază, mereu necesar, limbajul pedagogic evoluează în raport cu dezvoltarea teoriei și practicii educaționale. Mutațiile de conținut sunt însoțite de mutații terminologice. Astăzi, în vremuri de reformă, codul verbal al pedagogiei încearcă să se acomodeze noilor realități ale învățământului, iar clarificările conceptuale se realizează grație consensului între specialiști. Un efect al consensului este *Thesaurus*-ul educației, conceput și publicat de UNESCO (în limba engleză), lucrare în care mulți termeni derutanți își câștigă claritatea și buna delimitare (<http://www.ibe.unesco.org/en/services/online-materials/publications/ibe-education-thesaurus.html>).

În ultimele două-trei decenii, teoria educațională a cunoscut „cutremure” conceptuale profunde, iar acestea se reflectă în vocabularul științelor educației. Vom ilustra afirmația analizând sub aspect terminologic un dicționar specializat (*Lexicon*

pedagogic), o lucrare „revoluționară” din domeniu, și documente recente vizând educația în societatea actuală.

Probabil, cea mai semnificativă schimbare în gândirea pedagogică modernă este saltul de la *învățământul reproductiv* la *învățământul formativ*, centrat pe elev, și de la *didactica tradițională* la *didactica funcțională*. Impactul noilor viziuni a generat o schimbare de paradigmă în pedagogie, vizibilă și la nivel terminologic: *alternative educaționale, arie curriculară, cicluri curriculare, dezvoltare curriculară, echilibru curricular, bancă de obiective, câmp educațional, demers didactic personalizat, competențe, performanțe, descriptori de performanță, design al instruirii, dimensiunea europeană a educației, didactică incitativă, ecologie educațională, empatie educațională, enculturare, anxietate școlară, fobii școlare, incluziune, instruire interactivă, interfață profesor – clasă, învățare anticipativă, învățare autodirijată, învățare prin descoperire, învățământ integrat, învățământ modular, învățământ virtual, manuale alternative, manuale electronice, negociere didactică, tranzacție educațională, piață educațională de formare continuă, pluralism educațional, școala șanselor egale, școală incluzivă, școală integrată, cyberpedagogie etc. (Lex. ped. 2006)*. O serie de calificative noi sunt atașate unor termeni tradiționali cum ar fi *educație* sau *pedagogie*: *educație pentru comunicare, educație comunitară, educație pentru dezvoltare, educație extracurriculară, educație fiscală, educație funcțională, educație globală, educație holistică, educație incluzivă, educație integrată, educație iterativă, educație în spiritul toleranței, educație interculturală, educație virtuală; pedagogia acțiunii, pedagogia colaborării, pedagogia proiectelor, pedagogia succesului, pedagogia valorilor, pedagogie corectivă, pedagogie suportivă, pedagogie transformațională ș.a. (Lex. ped. 2006)*.

Termenul *curriculum* (lat., engl.), care a produs inițial nedumeriri și discuții sau chiar rezistență, venind să înlocuiască termenul tradițional *programă școlară*, a dezvoltat o paradigmă numeroasă prin precizarea tipurilor noi de *curriculum*: *curriculum aprofundat, curriculum ascuns, curriculum corelat, curriculum la decizia școlii, curriculum diferențiat, curriculum extins, curriculum formal, curriculum implicit, curriculum integrat, curriculum-nucleu, curriculum personalizat, curriculum specializat, curriculum virtual*.

Avalanșa de termeni străini este determinată de internaționalizarea învățământului. Deși transferul de termeni este un fenomen natural, constatăm că s-au introdus și termeni pentru care s-ar fi găsit un echivalent în limba română. Astfel, anglicismul *training* vine să înlocuiască termenul mai cunoscut *seminar, skill* (engl.) – pe *abilitate* (fr., lat.). Unii termeni circulă în ambele variante, termenul originar englez și cel românesc: *core curriculum – curriculum-nucleu; creative writing – scriere creativă; team-teaching – metoda de predare în echipă; e-learning (e-school) – învățământ electronic, e-școală, e-învățământ, cyberșcoală; mentoring – mentorat* (după franceză); *workshop – atelier sau grup de lucru*. O serie de concepte pedagogice

exprimate în limba engleză nu și-au găsit încă echivalente satisfăcătoare în română și se utilizează în original: *cluster*, *coaching* („pregătire”), *edutainment*, *drill*, *mastery learning*, *backwash* (în sintagma *efect de backwash* „influența exercitată de examene asupra curriculumului”). *Mobilitate*, deși formal provine din franceză și/sau latină, este un calc după engl. *mobility*, având sensul de „stagiul de studii sau de cercetare în altă țară decât cea de origine”. Termenul *master* (engl.), care desemnează un ciclu de învățământ intermediar între licență și doctorat, s-a afirmat în domeniu, creându-și și o familie lexicală: *masterat*, *masterand* (după modelul *doctorat*, *doctorand*).

În Republica Moldova, inițial s-a încercat înlocuirea denumirii englezești a titlului *master* prin *magistru* (lat. *magister*, din care provine și termenul englez), prin extinderea definiției „maestru, persoană care se distinge în mod deosebit în artă sau în știință”. Titlul *magistru* a fost inclus în *Legea învățământului* nr. 547-XIII din 21.07.1995 (*Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 62-63 din 09.11.1995): „Articolul 29. Învățământul postuniversitar specializat. (1) Absolvenții cu diplomă de licență își pot continua pregătirea în învățământul postuniversitar specializat, organizat în instituții de învățământ superior universitar, instituții de cercetări științifice și alte instituții care dispun de licență în domeniul instruirii. Durata studiilor de aprofundare este de 1-2 ani. (3) Învățământul postuniversitar specializat se încheie cu eliberarea diplomei și acordarea titlului de *magistru*. (4) *Diploma de magistru* conferă dreptul de a ocupa, cu prioritate, posturi în instituții de învățământ superior sau de cercetări științifice și de a participa la concursul de admitere la doctorat în specializarea obținută”. După o serie de dezbateri publice, mese rotunde etc. și consultarea unor instituții specializate, inclusiv a Centrului Național de Terminologie, termenul impropriu *magistru* a fost abandonat în favoarea anglicismului – devenit internațional – *master*. Alineatele citate (3 și 4) din articolul 29 al *Legii învățământului* au fost modificate prin *Legea* 71-XVI din 05.05.2005 (*Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 71-73 din 20.05.2005, art. 300): „(3) Învățământul postuniversitar specializat se încheie cu eliberarea diplomei și acordarea titlului de *master*. (4) *Diploma de master* conferă dreptul de a ocupa, cu prioritate, posturi în instituții de învățământ superior sau de cercetări științifice și de a participa la concursul de admitere la doctorat în specializarea obținută”.

Și adjectivul *educațional* este un anglicism (după *educational*), având un conținut semantic mai larg decât cvasisinonimul său *educativ*: „referitor la educație în general, la învățământul care urmărește dezvoltarea capacităților și formarea aptitudinilor; care ține de știința educației” (*Dict. ped.* 1979; MDN 2000). *Educativ* se referă la situații, acțiuni, influențe: „care răspunde cerințelor educației; care are valoare *formativă* (caracterul *educativ* al procesului de învățământ etc.” (*Dict. ped.* 1979), fiind mai concret. Adjectivele în discuție au valențe combinatorii sau locații specifice, cf. **educativ**: *curs educativ*, *program educativ*, *proiect educativ*, *concert educativ*, *text educativ*, *film educativ*, *site educativ*, *joc educativ*, *desen educativ*, *consilier educativ*, *turism educativ*, *traseu educativ*, *acțiune educativă*, *atelier educativ* etc.; **educațional**:

sistem educațional, plan educațional, servicii educaționale, centru educațional, design educațional, marketing educațional, model educațional, ideal educațional, politică educațională, hub educațional, management educațional, modul educațional, parteneriat educațional, târg educațional, pachet educațional, soft educațional, server educațional, forum educațional, portofoliu educațional, mediu (ambient) educațional, ofertă educațională, tehnologie educațională, comunitate educațională, competență educațională, platformă educațională, alternativă educațională, incluziune educațională, comunicare educațională, resurse educaționale, cerințe educaționale, produse educaționale multimedia ș.a. Unele sintagme pot fi construite atât cu adjectivul *educativ*, cât și cu *educațional*: *proiect educativ/educațional, portal (site) educativ/educațional, program educativ/educațional, atelier educativ/educațional* ș.a. Cât privește celelalte sintagme menționate, constatăm că preferințele combinatorii sunt deja fixate și adjectivele *educativ – educațional* nu sunt intersanjabile, fiind circumscrise unor noțiuni precise.

O lucrare extrem de importantă sub aspectul punerii în circulație a unor concepte inovative în domeniul instruirii este *Didactica funcțională. Obiective, strategii, evaluare* de Michel Minder, profesor belgian (Chișinău, Cartier, 2003, traducere din limba franceză de Dorin Onofrei). Apărută în mai multe ediții revizuite de autor (ultima ediție: 2011), scrierea și-a propus să concilieze cele trei mari curente pedagogice care s-au succedat în ultimele decenii: *educația funcțională*, ilustrată de Claparède (1946), dar care „a rămas literă moartă pentru mulți”, *curentul behaviorist*, ale cărui contribuții rămân fundamentale și, în sfârșit, *abordarea cognitivă* contemporană, prin introducerea conceptului de *cognitivism operant*, care încearcă unirea acestor trei curente. Cartea a pus în circulație concepte esențiale ale didacticii (post)moderne, iar traducătorul a avut misiunea dificilă de a echivala termenii de bază ai didacticii funcționale din franceză în română, misiune de care s-a achitat onorabil.

Menționăm câteva dintre cele mai semnificative unități terminologice excerptate din paginile lucrării: *autocenzură, competențe de integrare, competențe transversale, profesor animator, profesor antrenor, profesor catalizator, profesor instructor, contract didactic* („La nivelul clasei, *contractul didactic* este un sistem de așteptări reciproce, care descrie comportamentele scontate ale profesorului și elevilor, în legătură cu achiziționarea cunoștințelor...”, p. 13), *cunoaștere dinamică* („competența înseamnă *cunoștințe dinamice*”, p. 22), *enciclopedismul școlii, noțiune-nucleu, temă transversală, câmp de acțiune* („Un răspuns pentru tradiționalul *enciclopedism al școlii* trebuie, poate, căutat în noul concept de «noțiune-nucleu» ori «curriculum-nucleu», propus de mai mulți autori, dar și în cel de «*temă transversală*» și de «*câmp de acțiune*», dezvoltat, pe de altă parte, de noi”, p. 31), *centru de interes, învățământ tematic pluridisciplinar* („*Centrul de interes* este o primă formă de curriculum funcțional pluridisciplinar”; „Principiul *centrului de interes* constă în organizarea unui *învățământ tematic pluridisciplinar* (diviziunea clasică în domenii și,

în subsidiar, orarul fix fiind suprimate ori, în orice caz, foarte flexibile)”, (p. 91), *pedagogie concentrată*, „*pedagogia obstacolelor*”, *obiectiv-obstacol* („Într-un *obiectiv-obstacol*, noțiunea de *obiectiv*, așadar, face referință la programă, în timp ce noțiunea de *obstacol* face referință la *reprezentări...*”, p. 47) ș.a.

Un concept interesant, mai puțin obișnuit, abordat de Michel Minder în lucrarea în discuție, este *socluri de competențe* (p. 38, 103). În Belgia francofonă, Ministerul Educației a publicat, în 1994, un document intitulat *Socles de compétences*, în care prezintă noțiunea de *soclu* astfel: „Se dovedește că exigențele referitoare la competențe și la cunoștințe variază foarte mult de la o școală la alta și chiar de la un profesor la altul în cadrul aceleiași școli. Acesta este motivul care a provocat punerea în evidență a unor *socluri de competență*, adică a unui ansamblu de referințe care determină noțiunea de nivel al studiilor și în jurul căruia se articulează programele elaborate ori aprobate de autoritatea normatoare și subvenționate”. Se pare că acest concept a prins și în spațiul românesc, deoarece l-am atestat în mai multe documente, inclusiv într-un newsletter al Ministerului Educației și Cercetării al României (nr. 20, 1-13 octombrie 2006): *soclu comun de cunoștințe și competențe*. Semnalăm că am reperat sintagma în cauză sub forma *socluri de competențe*, dar și *socluri de competență* (în *Didactica funcțională...* și în alte lucrări/documente). Fluctuația se explică prin noutatea termenului și prin presiunea modelului francez, care determină pluralul *competențe*. În alt subcapitol, Michel Minder vorbește despre *compétences-socles*, sintagmă echivalată în limba română, în mod firesc, prin *competențe-socluri* (p. 200). Fluctuațiile terminologice se încadrează în teoria lui Adrien Hermans despre neologia traductivă¹ și nu putem adăuga decât că uzul specialiștilor va discerne, cu timpul, între sintagmele discutate.

De fapt, termenul *socluri de competențe* reprezintă o metaforă (metaforă-traducere). Metaforizarea este o modalitate mai puțin întâlnită în terminologia științelor educației. Am putea încadra în categoria de termeni-metafore și sintagmele *insulițe de cunoaștere*, *itinerar cognitiv*, *parcurs didactic* (*Did. funcț.*). Caracterizând conceptele de *competență*, *capacitate* și *performanță*, Minder recurge la *metafora aisbergului*: „Comportamentul posedă o *componentă mentală*: a reflecta asupra unei probleme, a stabili un plan de acțiune etc. În cadrul acestei componente se mai disting două subcomponente: *competența* și *capacitatea*. Componenta mentală este partea invizibilă, în imersiune, a aisbergului. Comportamentul posedă o *componentă observabilă*: individul face ceva ce este vizibil (a vorbi, a manipula un obiect etc.). Această componentă manifestă este *performanța*. Aceasta este partea în emersiune și vizibilă a aisbergului” (p. 21).

O serie de concepte didactice actuale sunt verbalizate prin termeni preluați din alte limbaje specializate, cum ar fi: *acroșator (cognitiv)*, *ancoraj*, *ambreiaj de*

¹ Adrien Hermans, Andrée Vansteelandt, „Néologie traductive”, în: *Terminologies Nouvelles (Nouveaux outils pour la néologie)*, 1999, nr. 20, p. 37-43.

legătură, amorsare, balizare, evoluțiune (didactică), elagaj, focar, izomorfism, relee intermediare, tabel de concasare ș.a. (*Did. funcț.*). Termenii citați sunt integrați în metalimbajul didactic prin metaforizare, fiind receptați corect numai în contexte relevante, circumscrise domeniului, cum ar fi: „*«Punctul de ancoraj»* este o expresie metaforică ce desemnează un element al structurii cognitive pe care se vor putea grefa noi informații”; „Develay (1992) vorbește, la rândul lui, de *«acroșator cognitiv»*, noțiune care ar fi comparabilă cu partea încă deschisă a unui puzzle. Noua învățare ar fi noua piesă care trebuie plasată acolo, însă configurația sa naturală nu este decât parțial compatibilă. Introducerea ei va reorganiza ansamblul puzzle-ului și va crea, într-un alt loc, un nou *«acroșator»*”; „*Devoluțiunea didactică* ar fi, astfel, unul dintre mecanismele de transfer al responsabilității de la profesor la elev, în procesul de construire a unor cunoștințe de către elevul însuși”; „În aceeași ordine de idei, se va putea limita *«orizontul de explorare»*, va putea fi practicat *«elagajul»*” ș.a. Menționăm că natura metaforică a termenilor citați fie este subliniată implicit prin ghilimele, fie este semnalată explicit prin referiri textuale.

Analizând inventarul terminologic al lucrării în discuție, am remarcat că o categorie aparte de termeni nu au fost echivalați, ci au fost preluați ca atare: (*competențe*) *savoir-dire, savoir-faire, savoir-être, savoir-devenir, «dèjà-là»* (transpus în română o singură dată – *pre-cunoștințe*, p. 44), *insight, skill* (explicat în paranteze prin *abilitate*), *drill, check-list* ș.a. Astfel, trebuie să distingem între termenii preluați în original din franceză și cei din engleză, care figurează în textul francez în această formă. Seria *savoir-dire, savoir-faire, savoir-être* și *savoir-devenir* este cunoscută specialiștilor, fiind prezentă și în alte lucrări (v. Pamfil 2003, p. 16 ș.u.). Alina Pamfil utilizează termenii preluați din franceză în paralel cu variantele românești: „a-ști-să-faci” (*savoir-faire*), „a-ști-să-fii” (*savoir-être*), „a-ști-să-devii” (*savoir-devenir*).

Termenii de origine engleză *insight, skill, drill, check-list* fac parte din categoria elementelor cu caracter internațional, fiind astfel motivați în demersul autorului lucrării, ca și în cel al traducătorului. În aceeași categorie se încadrează și termenii *brainstorming, cluster, clustering, feedback* ș.a.

În Programul de guvernare pentru 2013-2016, la capitolul „Educație” figurează mai multe concepte noi: *educație rutieră, educație pentru dezvoltarea durabilă, personalizarea educației, învățământ digitalizat, portofoliu educațional, campus școlar, mediator școlar, schimburi de studenți, schimburi de cadre didactice, sistemul creditelor profesionale transferabile, stagii de practică de specialitate/internship, regiuni proactive ale cunoașterii, brokeri ai cunoașterii* („Încurajarea și susținerea *«brokerilor cunoașterii»* – profesioniști hibridi care au capacitatea de a înțelege rapid un domeniu și care identifică rapid potențialul, frontierele și provocările-cheie”) etc.

Terminologia actuală a științelor educației cuprinde ***cuvinte preluate din limba comună*** (*absenteism, acces, apreciere, personalitate* etc.), specializate pentru a exprima concepte din domeniul educației, ***împrumuturi externe directe*** (preponderent

din franceză și engleză, inclusiv cu etimologie multiplă), **împrumuturi indirecte** sau mascate (calcuri), **împrumuturi interdisciplinare**, **termeni supraordonați** (*analiză, exercițiu, indice, metodă, modelare, procedeu* ș.a.). Unii termeni sunt formați prin metaforizare, iar aceste metafore circulă și în alte limbi.

Un tip specific de termeni pedagogici, impus în secolul al XXI-lea, se constituie din formele cu elementul *e-* (*electronic*): *e-learning*, *e-învățământ*, *e-școală*, *e-manual*, *e-curriculum*. În spațiul virtual, o etichetă internațională a domeniului a devenit trunchierea *edu*, desemnând paginile de internet cu un conținut educațional: *www.edu.ro*, *portal.edu.ro*, *edu.glogster.com*, *educase.edu/edudomain*, *www.edu20.org* etc.

Din punct de vedere structural, în terminologia actuală a științelor educației predomină **termenii complecși** sau **sintagmatici**, iar inventarul terminologic se îmbogățește nu numai prin împrumuturi directe și indirecte, ci și prin **combinații noi** ale termenilor înregistrați anterior sau prin inovații din perspectiva dinamicii denotativ-conceptuale a termenilor tradiționali în domeniu. De fapt, numărul mare de termeni complecși în terminologiile moderne este o realitate pe care o poate observa oricine: probabil, din cauza complexității noilor concepte cu care operează gândirea umană, devine tot mai dificil ca în procesul de *denumire*, deci de **creație neologică**, să se poată găsi termeni simpli².

Terminologia științelor educației manifestă permeabilitate imensă față de împrumut (și/sau calc semantic), vocație internațională și mobilitate cantitativă obținută aproape integral prin împrumut.

BIBLIOGRAFIE

Busuioc, Ileana, „Tipuri de entități frazeologice”, *Uniterm*, nr. 1, 2004.

Hermans, Adrien, Vansteelandt, Andrée, „Néologie traductive”, *Terminologies Nouvelles (Nouveaux outils pour la néologie)*, nr. 20, 1999, p. 37-43.

Surse:

Did. funcț. = Michel Minder, *Didactica funcțională. Obiective, strategii, evaluare*, Chișinău, Cartier, 2003.

Dicț. Ped. = Anghel Manolache, Dumitru Muster, George Văideanu, *Dicționar de pedagogie*, București, EDP, 1979.

Lex. ped. 2006 = Mircea Ștefan, *Lexicon pedagogic*, București, Aramis Print, 2006.

MDN 2000 = Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Saeculum I.O., 2000.

² Ileana Busuioc, „Tipuri de entități frazeologice”, *Uniterm*, 2004, nr. 1, p. 4.

Pamfil 2003 = Alina Pamfil, *Limba și literatura română în gimnaziu. Structuri didactice deschise*, București, Editura Paralela 45, 2003.

ON THE PRESENT-DAY TERMINOLOGY OF EDUCATION SCIENCES

Abstract

The article proposes landmarks of the terminology of education sciences in the context of the reform and modernization process in the Republic of Moldova.

Key-words: terminology, education sciences, pedagogical language, foreign terms, Republic of Moldova.